

ДУХОВНА САМОАКТУАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: УКРАЇНОЗНАВЧА СКЛАДОВА

У статті висвітлюються актуальні проблеми духовної самоактуалізації особистості в умовах громадянського суспільства в системі наукового українознавства. Здійснено якісний та кількісний аналіз особистісних характеристик, які формують чи хотіли б сформувані в собі самостійно молоді українці. Автор подає частину результатів емпіричного дослідження психоемоційних ознак сучасної молоді України віком від 18 до 30 років, проведеного у 2006 та у 2009 роках. Подаються подальші перспективи розгляду досліджуваної проблеми.

Становлення демократичних норм і цінностей особистості та суспільства, стимулювання критичного громадського мислення обумовлюватиметься не лише сучасними політичними реаліями, але й досягненнями нації впродовж усього періоду її розвитку. Духовна й політична єдність етносу, загальнолюдські моральні норми, певний спосіб громадського життя можуть творитися завдяки національно-духовним ціннісним орієнтирам [1, с. 68]. Особиста духовна діяльність – це активні зусилля особистості для того, щоб моральні багатства суспільства – наші політичні, моральні, естетичні ідеї, погляди, переконання, ідеали – стали багатствами особистості, внутрішніми цінностями людини, нормами й правилами її поведінки. Духовна діяльність – це творча праця, бурхлива громадянська діяльність людини [2]. На жаль, в українського громадянина не склалася одна з найважливіших передумов становлення громадянського суспільства – внутрішня, особиста і культурна потреба у верховенстві закону в усіх сферах суспільного життя, коли наглядачем за своїми діями виступає сам суб'єкт. Бо відповідальна особистість насамперед є небайдужою до всього, що стосується національних інтересів, проблем держави, народу, громади, власної родини, їй притаманні народний світогляд, національна свідомість, соціальна активність, гуманістична спрямованість дій і вчинків, вміння входити і виходити з колективу, самостійно реалізовувати свою самоцінність у мінливому соціальному середовищі [1, с. 125].

Поняття громадянського суспільства появилось з реального життя не пізніше ХІХ ст. Окремого гасла «громадянське суспільство» немає не лише в УРЕ, а й в «Енциклопедії українознавства», хоча в УРЕ знаходимо розшифрування поняття «громада»: «громада» як сільська община, поземельне об'єднання хліборобів; «громада» як український громадський політичний збірник (що його видавав ще М. Драгоманов у Женеві); «громади» як «організації». Далі йдеться про «громадське харчування», але не йдеться про «громадянське суспільство». «Енциклопедія українознавства» могла не писати про громадянське суспільство, бо його тоді в Україні не існувало [3, с. 6], бо за умов тоталітарного імперського режиму не могло бути наукової історії та теорії громадянського суспільства, та їх і не актуалізували.

В царині сучасного українознавства проблема становлення особистості в умовах громадянського суспільства розглядалася багатьма науковцями. Цю проблему вивчали: К. Бальоха «Роль українознавства в самоідентифікації особистості на сучасному етапі розбудови громадянського суспільства» (2003), М. Гордієнко «Криза національно-духовних цінностей як виклик демократичному проекту України» (2007), Л. Горенко «Національна культура в розбудові громадянського суспільства в Україні» (2004), Л. Дух «Громадянська освіта та виховання учнівської молоді» (2005), Р. Іванський «Роль культурологічної освіти в розбудові громадянського суспільства» (2004), П. Кононенко

«Українознавство в розбудові громадянського суспільства» (2004), С. Кучеренко «Поняття і проблеми становлення громадянського суспільства в курсі “Українознавство”» (2004), Л. Назаренко «Сутність аксіологічного підходу до організації громадянського виховання учнівської молоді» (2008), С. Новосад «Формування особистості в умовах громадянського суспільства України ХХ – початку ХХІ ст.» (2010), Г. Сазоненко «Громадянськість як основа національного виховання» (2003), Л. Сергеева «Громадянське виховання учнівської молоді як основа формування громадянського суспільства в Україні» (2004), Л. Токар «Громадянське суспільство: українознавчі виміри» (2004), «Українознавчі виміри побудови громадянського суспільства в Україні» (2002), Г. Філіпчук «Етноцінності і громадська освіта» (2004), О. Фролова «Роль національної школи у формуванні громадянського суспільства згідно з філософсько-освітнім вченням С. Русової» (2007) Г. Цибуленко «Основні чинники гальмування розбудови громадянського суспільства в Україні» (2004), Б. Чижевський «Громадянська освіта: інновації, реалії, проблеми» (2002).

Автор статті намагається доповнити українознавчі розвідки, присвячені вивченню проблем духовної самоактуалізації особистості в умовах громадянського суспільства, застосовуючи емпіричний підхід. Даний підхід дозволив автору здійснити якісний та кількісний аналіз особистісних характеристик, які формують чи хотіли б сформувати в собі самостійно молоді українці. У статті «Емпіричний підхід до вивчення феномену особистості в системі українознавства» [4] було описано методику проведення емпіричного дослідження та подано зразки розроблених автором анкет для двох вікових груп (молоді віком від 18 до 30 років та людей середнього віку від 31 до 45 років). У статті «Проблеми становлення етнонаціональних ознак у добу оновлення українського суспільства» обґрунтовувалась вікова вибірка та було показано результати отриманих даних емпіричного дослідження молодіжного середовища, проведеного у 2006 та у 2009 роках, що дало можливість виявити динаміку змін етнонаціональних ознак сучасного населення України [5]. Кількісний аналіз отриманих результатів дослідження відображено в табл. 1.

Що до якісного аналізу, то зупинимось, перш за все, на тих якостях, які б хотіли мати в своєму особистісному портреті українці. Беручи за основу особистісну структуру, запропоновану Платоновим, розуміємо, що найбільша кількість українців прагне мати якості, які входять до підструктури досвіду (44,4%). Дана підструктура формується у суспільстві за готовності та відповідного розвитку фізіологічних особливостей людини. Це знання, навички, звички, уміння і досвід. Дана підструктура складає основу для формування індивідуальної культури кожної особистості. Більшою мірою до формування такої власної культури прагнуть групи «жінки» – 47,5%, оскільки в українській родині саме жінка є своєрідним організатором та оберегом родинних традицій та культури, та «жителі міста Києва» – 48,2%, оскільки опора на розвиток індивідуальності дає можливість особистості вижити і виділитись в умовах швидкоплинного мегаполісного життя.

Друге місце в українців посідає бажання чіткої сформованості прояву підструктури спрямованості (15%), яка включає стійкі соціально значимі характеристики, такі як світогляд, особистісна сила, ідейні переконання, інтереси, воля. Всі ці якості формуються під впливом виховання, пов'язані зі свідомістю та допомагають визначити провідні мотиви, бажання прагнення особистості, дають змогу прогнозувати її вчинки. Надзвичайно важливо, що українська молодь розуміє значення таких особистісних характеристик та усвідомлює їх походження. Тому завдання сучасних педагогів, психологів, культурологів, соціологів – розробити заходи зі сприяння вихованню даних рис у сучасній молоді. Причому з табл. 1 бачимо, що всі досліджувані нами групи майже в однаковому статистичному полі висловлюють думки з даної проблематики.

Таблиця 1 – Особистісні характеристики молодих українців. Результати анкетування молоді 2006 р. (18 – 30 років)¹

	Всього 661	Ж 418	Ч 243	Київ 348	Регіони 313
20 ² Якості, яких вам не вистачає:					
знання і досвід	44,4	47,5	37,0	48,2	41,4
сила	15,0	14,5	15,5	16,5	13,8
зовнішній вигляд і упевненість у собі	8,7	8,1	9,6	8,6	8,8
добродота, щирість, комунікабельність	3,5	2,8	4,8	3,1	3,9
майстерність і витонченість	9,7	8,9	14,4	6,0	13,0
чесність і прямота	2,6	1,4	4,8	2,0	3,2
розум і винахідливість	4,4	4,5	3,7	3,1	5,3
вміння пристосовуватися до обставин	11,7	12,3	10,2	12,5	11,0
20 Якості, які справляють найбільше враження:					
знання і досвід	8,4	7,0	11,2	6,5	9,3
сила	8,4	7,0	11,2	7,6	9,3
зовнішній вигляд і упевненість у собі	29,9	29,0	31,4	35,5	24,7
добродота, щирість, комунікабельність	20,8	24,3	14,4	22,2	10,8
майстерність і витонченість	5,5	5,5	5,3	5,3	5,8
чесність і прямота	9,7	11,5	6,4	7,6	11,7
розум і винахідливість	12,5	11,2	14,8	11,5	13,5
вміння пристосовуватися до обставин	4,8	4,5	5,3	3,8	5,8
20 Якості, які є головними для людини:					
знання і досвід	15,4	14,5	16,9	13,7	16,9
сила	1,3	1,1	1,6	0,4	2,1
зовнішній вигляд і упевненість у собі	3,7	3,4	4,2	3,0	4,2
добродота, щирість, комунікабельність	25,6	26,0	24,9	23,7	27,4
майстерність і витонченість	1,6	1,7	1,6	2,7	0,7
чесність і прямота	14,3	16,2	10,6	13,7	14,7
розум і винахідливість	18,0	18,7	16,9	19,5	16,8
вміння пристосовуватися до обставин	20,1	18,4	23,3	23,3	17,2

Важливим для української молоді є також вміння пристосовуватись до обставин. Таку думку висловили 11,7% респондентів. Дані характеристики включає підструктура психічних форм відображення, яка, в свою чергу, відповідає за рівень адаптивності особистості. Розуміємо, що у швидкому плині сучасних суспільних змін дане вміння надзвичайно важливе і сприяє адекватному та гармонійному пристосуванню особистості до соціуму.

Виділили українці також майстерність та витонченість – 9,7%. Причому дані вміння надзвичайно важливі для груп «чоловіки» – 14,4% та «жителі регіонів» – 13%, оскільки у представників цих груп, як виявилось, існує потреба в активному самоствердженні, відповідно, майстерність і витонченість включені до сукупних рис та якостей, які допомагають у реалізації даної потреби. Ряд респондентів (8,7%) виділили також підструктуру біологічно зумовлених властивостей – це зовнішній вигляд та спадково зумовлені ознаки.

¹ Всі показники в таблиці надані в процентному співвідношенні.

² Нумерація запитань в табл. 1 вказана відповідно до нумерації запитань в розробленій автором анкеті, що була надрукована в статті [4].

Невелика кількість респондентів хотіли б в своєму арсеналі особистісних характеристик мати розум та винахідливість – 4,4%, доброту, щирість та комунікабельність – 3,5% та чесність і прямоту – 2,6%. Розуміємо, що дані характеристики надзвичайно важливі для гармонійно розвиненої особистості, але у сучасному суспільстві вони чомусь не є популярними. Ця проблема потребує більш детального наукового аналізу.

Аналізуючи якості, які визначили українці як такі, що допомагають справити позитивне враження на оточуючих, ми помітили реалізацію славнозвісного принципу першого враження – «зустрічають за одягом». Найбільше респондентів поділяють саме таку думку – для першого враження важливий зовнішній вигляд (29%). Причому переважає тут думка «чоловіків» (31,4%) та «жителів Києва» (35,5%). Другу сходинку українська молодь віддала умінням бути щирим, відкритим і комунікабельним (20,8%). Даний вибір можна пояснити іншим українським прислів'ям: «пташка красна своїм співом, а людина мовою». А ми додаємо: саме вмінням контактувати і бути щирим та відвертим у своєму мовленні. Проте групи «чоловіки» (14,4%) та «жителі регіонів» (10,8%) не особливо поділяють таку думку.

При формуванні першого враження українці важливими вважають розум та винахідливість – 12,5%, чесність і прямоту – 9,7%, силу, знання і досвід – по 8,4%. Розуміємо, що саме перераховані характеристики дають змогу справляти враження на оточуючих і деякою мірою навіть маніпулювати їх свідомістю.

Не особливо важливими при першому враженні для українців виявились майстерність і витонченість – 5,5% та вміння пристосовуватися до обставин – 4,8%. Можливо, тому, що дані характеристики включені за наявності вище описаних.

Надзвичайно цікавими виявились результати опитування українців про головні, на їх думку, особистісні якості. Виявилось, що споконвічна українська щирість, доброта та вміння спілкуватися і в сучасному суспільстві вважаються головними рисами українців – 25,6%. Причому в регіонах таку думку поділяють ще більше респондентів – 27,4%, адже саме там меншою мірою позначився вплив сучасного ринкового, конкурентного суспільства. В силу специфіки сьогодення важливим для особистості, за визначенням українців, є уміння пристосовуватися до обставин – 20,1%. В більшості тут прогнозовано виявились «чоловіки» та «жителі Києва» – по 23,3%. Третю сходинку, за визначенням респондентів, займає розум та винахідливість – 18%, наступну – знання та досвід – 15,4%, далі чесність і прямота – 14,3%. За визначенням молодих українців, саме перераховані вище характеристики у відповідній черговості є надзвичайно цінними в кожній особистості. На їх думку, ці характеристики мають бути притаманними українцям в першу чергу.

Достатньо невелика кількість респондентів визначили такі характеристики, як зовнішній вигляд та впевненість у собі – 3,7%, майстерність і витонченість – 1,6%, сила – 1,3%. Їх можна віднести до другорядних особистісних характеристик. На основі проведеного дослідження можемо припустити, що до складу основних особистісних характеристик українців необхідно включити щирість, доброту, комунікабельність, адаптивність, розум та винахідливість.

Що до якісного аналізу, то можемо констатувати наступне: як і в 2006 році, респонденти надали перевагу підструктурі досвіду, але в кількісному відношенні таку думку висловили менше респондентів (33,2%). Розуміємо, що формування індивідуальної культури на основі знання та досвіду надзвичайно важливе для сучасного українця. Друге місце, проте з більшою кількістю виборів, займає підструктура психічних форм відображення (28%), яка включає стійкі соціально значимі характеристики, які сприяють високому рівневі адаптивності. Дана підструктура визначає розумовий розвиток особистості. Оскільки кількісно виборів даної характеристики значно більше, можемо припустити, що українці більшою мірою сьогодні цінують високий рівень розвитку

інтелекту та всіх психічних процесів, які включає дана підструктура. Вразили кількісні результати за даною категорією у групах «регіони» (39,8%) та «жителі Києва» (17,7%). Наскільки жителі регіонів цінують вміння адаптуватися до обставин, на стільки ж сучасні кияни прагнуть позбавитися цілеспрямованої адаптації до суспільних перетворень та розвиватись особистісно, під впливом ситуативних обставин.

Таблиця 2 – Особистісні характеристики молодих українців – результати анкетування молоді 2009 р. (18 – 30 років)¹

	Всього 692	Ж 496	Ч 196	Київ 314	Регіони 378
20 ²	Якості, яких вам не вистачає:				
знання і досвід	33,2	31,4	37,4	32,6	31,6
сила	16,3	18,6	10,2	23,8	9,8
зовнішній вигляд і упевненість у собі	10,3	11,0	8,8	10,3	9,8
доброта, щирість, комунікабельність	0,9	0,8	1,0	2,0	–
майстерність і витонченість	5,7	6,0	5,2	6,8	4,5
чесність і прямота	2,9	2,5	4,2	4,8	1,5
розум і винахідливість	2,7	2,7	2,6	2,0	3,0
вміння пристосовуватися до обставин	28,0	27,0	30,6	17,7	39,8
20	Якості, які справляють найбільше враження:				
знання і досвід	12,3	11,8	12,8	9,5	14,3
сила	4,3	3,2	6,6	4,5	4,0
зовнішній вигляд і упевненість у собі	22,7	22,8	22,4	30,0	16,7
доброта, щирість, комунікабельність	25,4	28,8	17,9	22,3	28,6
майстерність і витонченість	6,0	6,3	5,6	5,7	6,3
чесність і прямота	8,7	7,0	13,3	5,7	11,1
розум і винахідливість	15,3	15,1	15,8	12,8	17,5
вміння пристосовуватися до обставин	5,3	5,0	5,6	9,5	1,6
20	Якості, які є головними для людини:				
знання і досвід	12,3	11,5	14,4	10,8	13,5
сила	0,9	1,2	–	1,9	–
зовнішній вигляд і упевненість у собі	0,7	0,5	1,5	0,6	0,8
доброта, щирість, комунікабельність	30,8	30,6	31,1	28,8	32,5
майстерність і витонченість	0,9	0,8	1,0	1,9	–
чесність і прямота	26,4	25,8	28,0	19,1	32,5
розум і винахідливість	19,0	20,1	16,3	24,8	14,3
вміння пристосовуватися до обставин	9,0	9,5	7,7	12,1	6,4

Третю сходинку в сучасних українців займає підструктура спрямованості (16,3%), яка включає стійкі соціально значимі характеристики, такі як світогляд, особистісна сила, ідейні переконання, інтереси, воля. Всі ці якості формуються під впливом виховання, пов'язані зі свідомістю та допомагають визначити провідні мотиви, бажання прагнення особистості. Дають змогу прогнозувати її вчинки. Необхідно зазначити, що хоча дана підструктура як бажана у особистісному розвитку займає і третє місце, проте в кількісному значенні навіть більша кількість респондентів відзначили її важливість.

¹ Всі показники в таблиці надані в процентному співвідношенні.

² Нумерація запитань в табл. 2 вказана відповідно до нумерації запитань в розробленій автором анкеті, що була надрукована в статті [4].

Тому надзвичайно важливо, що українська сучасна молодь продовжує розуміти значення таких особистісних характеристик та усвідомлює їх походження. Причому жителі Києва більшою мірою відзначають вагомість підструктури досвіду (23,8%), а жителі регіонів значно менше цінують дані якості (9,8%).

Виділила сучасна українська молодь (10,3%) підструктуру біологічно зумовлених властивостей – це зовнішній вигляд та спадково зумовлені ознаки. Вони набули, як бачимо, більшої ваги у сучасному суспільстві.

Майстерність та витонченість на сучасному суспільному етапі розвитку втратила свою вагомість – 5,7%.

Невелика кількість респондентів хотіли б у своєму арсеналі особистісних характеристик мати чесність і прямоту – 2,9%, розум та винахідливість – 2,7%, а доброта, щирість та комунікабельність потрібними виявились лише 0,9% респондентів. Розуміємо, що дані характеристики продовжують бути надзвичайно важливими для гармонійно розвиненої особистості, але у сучасному суспільстві вони стали ще менш популярними. Ця проблема потребує особливо детального вивчення та аналізу науковців.

Аналізуючи якості, які на другому етапі дослідження визначили українці як такі, що допомагають справити позитивне враження на оточуючих, ми помітили деяку відмінність від результатів, отриманих у 2006 році. У 2009 році найбільше враження на українців справляють доброта, щирість та комунікабельність – 25,4%. Жорстока сучасна реальність змусила сучасну особистість гостро відчувати потребу щирих, відкритих стосунків. Причому більшою мірою таку потребу відчують сьогодні групи «жінки» (28,8%) та «жителі регіонів» (28,6%). Друге місце займає принцип першого враження – «зустрічають за одягом» – 22,7% респондентів висловили таку думку. Причому переважає думка «жителів Києва» (30%). А «жителі регіонів» меншою мірою приділяють увагу зовнішньому вигляду при першій зустрічі – 16,7%.

При формуванні першого враження українці продовжують вважати важливими розум та винахідливість – 15,3% (особливо таку думку поділяють «жителі регіонів»), знання і досвід – 12,3% (також важливі для «жителів регіонів»), чесність і прямоту – 8,7% (надзвичайно цінуються «чоловіками» та «жителями регіонів»). Підтверджуємо, що з точки зору соціальної психології саме перераховані характеристики дають змогу справляти враження на оточуючих і деякою мірою навіть маніпулювати їх свідомістю.

Не особливо важливими при першому враженні для українців виявились майстерність і витонченість – 6%, вміння пристосовуватися до обставин – 5,3% та сила – 4,3%. Результати за цими категоріями в 2009 році статистично повторюють результати, отримані в 2006 році.

Українська щирість, доброта та вміння спілкуватися при повторному опитуванні в 2009 році стали ще популярнішими та бажанішими рисами сучасних молодих українців – 30,8%. Причому «жителі регіонів» знову в першості – 32,5%. Другу позицію найбажаніших рис в 2009 році займають чесність і прямота – 26,4%. В силу особливостей сьогодення надзвичайно важливим для особистості є наявність цих рис. Причому «жителі регіонів» (32,5%), як бачимо, зі значною перевагою віддали першість саме цим рисам. Важливими, за визначенням сучасних українців, є також розум та винахідливість – 19%. Причому більш важливими ці риси виявились для «жінок» та «жителів Києва». Наступними за привабливістю визначені знання та досвід – 12,3%. І лише 9% респондентів визнали важливим для особистості вміння пристосовуватися до обставин. У той час як в опитуванні 2006 року дана характеристика займала другу позицію і її важливість визнали більше 20% респондентів. Розуміємо, що сучасні суспільні зміни значною мірою вплинули на формування особистісного психотипу українців, які більше не хочуть пристосовуватися до обставин, а діяти самостійно, впевнено, чесно та професійно.

Достатньо невелика кількість респондентів, як і в 2006 році, визначили важливими такі характеристики, як сила, майстерність і витонченість (по 0,9%), зовнішній вигляд та впевненість у собі (0,7%). Їх повторно віднесено до другорядних особистісних характеристик.

На основі проведеного повторно дослідження можемо визначити змінність основних особистісних рис та їх залежність від суспільних перетворень. На сучасному етапі становлення Української держави бажаними особистісними характеристиками визначено: щирість, доброту, комунікабельність, чесність, прямоту висловлювань, розум, винахідливість, знання та досвід.

ЛІТЕРАТУРА

1. Філіпчук Г.Г. Громадянське суспільство: освіта, етнокультура, етнополітика / Г.Г. Філіпчук. – Чернівці : Зелена Буковина, 2002. – 488 с.
2. Новосад С.О. Формування особистості в умовах громадянського суспільства України ХХ – початку ХХІ ст. [Електронний ресурс] / С.О. Новосад. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Ari/2010_24/28.pdf
3. Кононенко П.П. Українознавство в розбудові громадянського суспільства / П.П. Кононенко // Українознавство в розбудові громадянського суспільства : матеріали на допомогу слухачам курсів підвищення кваліфікації вчителів та викладачів українознавства. – К. : НДІУ, 2003. – С. 3-17.
4. Новосад С.О. Емпіричний підхід до вивчення феномену особистості в системі українознавства / С.О. Новосад // Мультиверсум. Філософський альманах : зб. наук. праць / [гол. ред. В.В. Лях]. – Вип. 1 (89). – К., 2010. – С. 51-66.
5. Новосад С. Проблеми становлення етнонаціональних ознак в добу оновлення українського суспільства / Світлана Новосад // Українознавство / за ред. Петра Кононенка. – № 1(34). – К : ННДІУ, 2010. – С. 132-138.

С.А. Новосад

Духовная самоактуализация личности в условиях гражданского общества: украиноведческая составляющая

В статье освещаются актуальные проблемы духовной самоактуализации личности в условиях гражданского общества в системе научного украиноведения. Осуществлен качественный и количественный анализ личностных характеристик, которые формируют или хотели бы сформировать в себе самостоятельно молодые украинцы. Автор подает часть результатов эмпирического исследования психознательных признаков современной молодежи Украины в возрасте от 18 до 30, лет проведенного в 2006 и в 2009 годах. Рассматриваются последующие перспективы рассмотрения исследуемой проблемы.

S.A. Novosad

Spiritual Selfactualization of Personality in Conditions of Civil Society: Ukrainian Constituent

In the article the actual problems of spiritual selfactualization of personality in conditions of civil society in the system of scientific Ukrainian studies are elucidated. Some personalities' properties which young Ukrainians form or should like to form without assistance are analyzed. The author presents some results of the empiric research of ethnical signs of modern youth of Ukraine in age from 18 to 30 years which were carried out in 2006th and in 2009th ys. The subsequent prospects of consideration this problem are given in the system of scientific Ukrainian studies.

Стаття надійшла до редакції 27.05.2010.